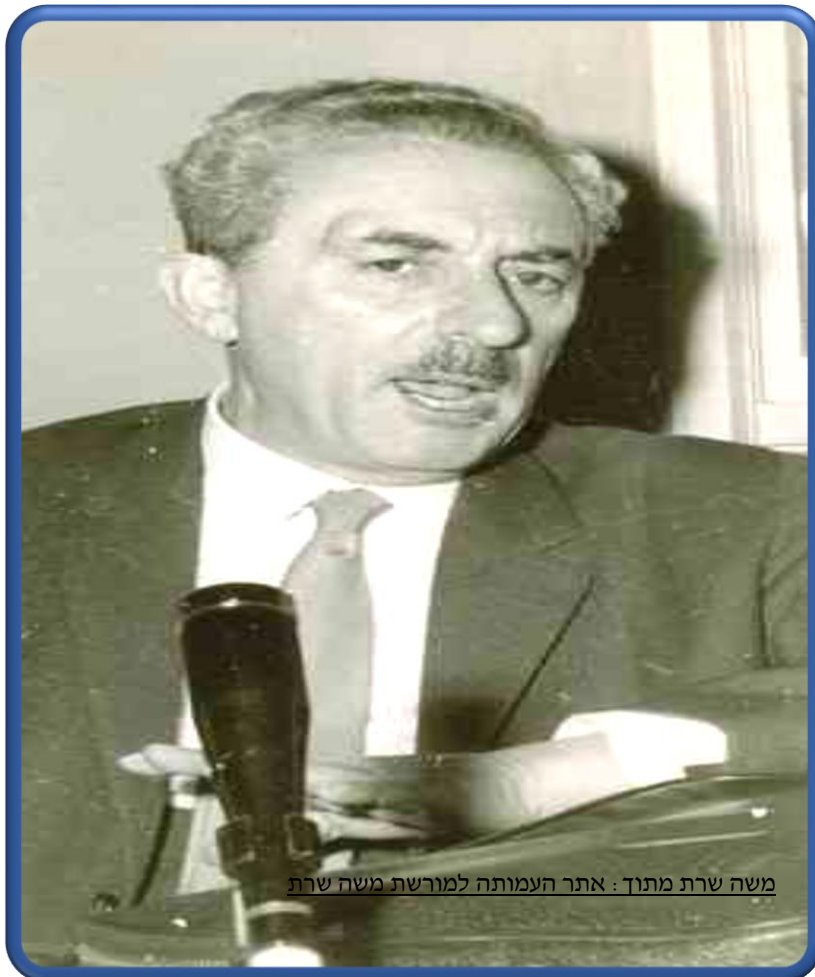

תחנות בחייו של משה שרת בתל אביב

משה שרת מתוך: אתר העמותה למורשת משה שרת

מחוז: מרכז

כתיבה: חדווה בן סיני

עיבוד ועריכה: זיוה בן ברוך, חדווה בן סיני ורונית בין

עריכה לשונית: אפרת חבה

"מרכז הכובד איננו בשאלה מה יהיה, אלא בשאלה מה עלינו לעשות"

(משה שרת בוועידה החמישית של מפא"י, 12.6.1941 מתוך: אתר העמותה למורשת משה שרת)

רעיון מרכזי

משה שרתנוק, לימים משה שרת, נולד ברוסיה ועלה עם הוריו לארץ בשנת 1906. היה אחד משישה התלמידים הראשונים של הגימנסיה העברית הרצליה, בהם אליהו גולומב ודב הוז – שהיו לידידי נפשו ולימים גם לגיסיו. במלחמת העולם הראשונה, שירת כקצין בצבא הטורקי. עבד כעיתונאי, היה פעיל באחדות העבודה ואחרי 1930 במפלגת פועלי ארץ ישראל. לאחר רצח ארלוזורוב, בשנת 1933, נתמנה לראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית ושימש הדובר הציוני העיקרי במגעים עם הבריטים ועם הערבים. שרת נודע כנואם מוכשר וכאשף הניסוח הדיפלומטי. ביוזמתו, הוקמה הבריגדה במלחמת העולם השנייה, בשנת 1944. עם ההכרזה על הקמת המדינה, נתמנה שרת לשר החוץ הראשון. כיהן כראש ממשלה בשנים 1954-1955 והיה חבר כנסת מהכנסת הראשונה ועד לחמישית.

בסיוור בתל אביב, נעבור בתחנות בחייו של משה שרת ונלמד על אישיותו ועל פועלו לאורך השנים שבהן התגורר, התחנך ופעל בתל אביב. נראה כיצד בית הספר שבו התחנך, חבריו לספסל הלימודים וההתבגרות בעיר העברית הראשונה עיצבו את פעילותו הציבורית של משה שרת.

תיאור המסלול

את סיוורנו נתחיל **בבית גולומב (1)**, הנמצא בשדרות רוטשילד 23, משם נגיע אל מול הבית ברחוב רוטשילד 16, **ביתו של מאיר דיזנגוף (2)**, המקום שבו הכריז דוד בן גוריון על הקמת המדינה. נמשיך ללכת בשדרות רוטשילד, ובמפגש הרחובות רוטשילד והרצל, נפנה ימינה אל **מגדל שלום (3)**, הנמצא ברחוב הרצל פינת רחוב אחד העם, במקום שבו עמדה בעבר הגימנסיה העברית הרצליה. ממגדל שלום נפנה ימינה אל רחוב מונטיפיורי, במפגש הרחובות מונטיפיורי ונחלת בנימין נפנה שמאלה ונלך עד לכיכר מגן דוד. משם נצעד ברחוב אלנבי עד **לכיכר הכנסת (4)** ונספר את סיפורה של הכנסת הראשונה. נצעד צפונה ברחוב הירקון אל רחוב טרומפלדור, שם נלך מזרחה עד שנגיע אל תחנתנו האחרונה בסיוור – **בית העלמין טרומפלדור (5)**.

פרטי מסלול

חבל ארץ: תל אביב

אורך המסלול: כ-2.5 ק"מ

נקודת התחלה: בית גולומב, רחוב רוטשילד 23

נקודת סיום: בית העלמין טרומפלדור

עונה מומלצת: כל השנה

מגבלות: אין

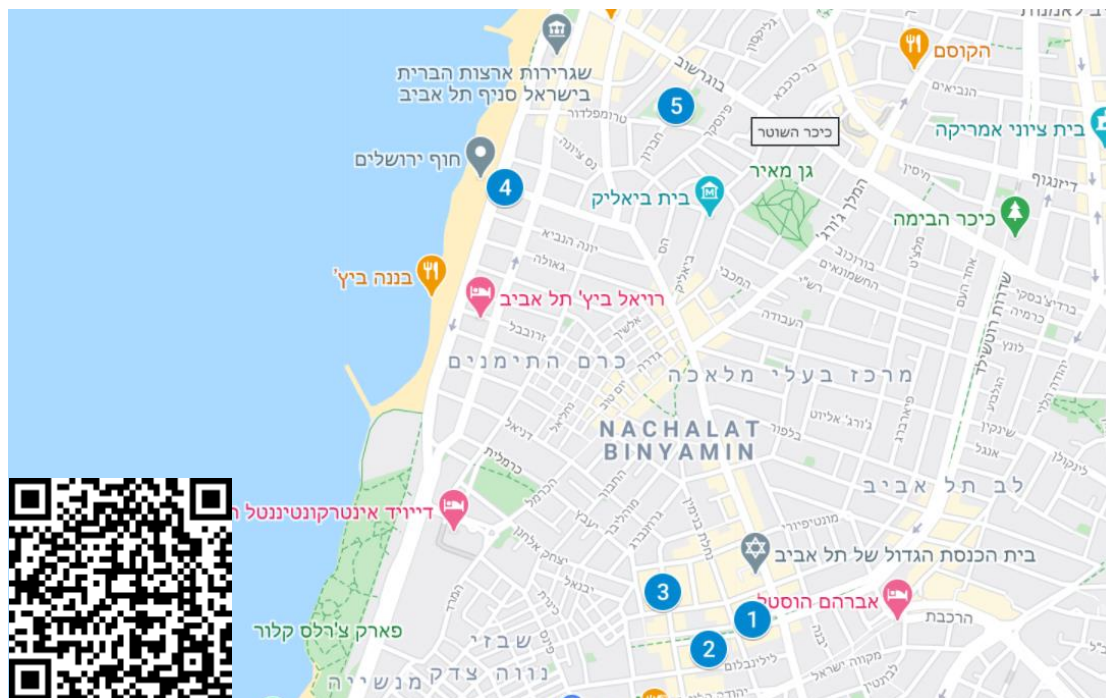
דרגת קושי: מיועד לכולם

נגישות: נגיש

ציוד נדרש: יש להצטייד במים, בכובע, בנעלי הליכה, במזון.

אתרים בתשלום: מוזיאון ההגנה בבית גולומב – יש לתאם מראש ביקור. שעות פתיחה: 16:00-8:30, טלפון: 03-5608624, כתובת מייל: hagana_museum@mod.gov.il

מפת המסלול

תיאור האתרים שבמסלול

בית גולומב (1)

את בית זה, ברחוב רוטשילד 23, בנה זאב שרתוק בשנת 1924. אליו הצטרפה משפחת אחיו יעקב. יעקב שרתוק הגיע לארץ ישראל לראשונה ב-1882, זמן קצר אחר כך עזב לרוסיה, הקים משפחה וחזר ארצה כעבור עשרים שנה עם רעייתו פאניה וחמשת ילדיהם. היה ממייסדי שכונת נחלת בנימין. הבית נקשר בשם של אליהו גולומב ושל דב הוז שנישאו לבנותיו של יעקב.

בבית זה ממוקם מוזיאון ההגנה, המספר את סיפורו של כוח המגן המרכזי של היישוב העברי בתקופת המנדט הבריטי. בבית נשתמרו שני חדרים כפי שעוצבו וסודרו בתחילת שנות הארבעים של המאה ה-20. לבית נוספו שלוש קומות ובכל קומה תצוגה אחרת.

בית מאיר דיזנגוף (2)

מאיר דיזנגוף היה ממייסדי אחוזת בית, ראש הוועד ואחר כך ראש העיר. בתקופת מלחמת העולם הראשונה, היה המנהיג בפועל של היישוב היהודי כולו. את ביתם בנו צינה ומאיר דיזנגוף ברחוב רוטשילד 16. בני הזוג לא זכו לגדל ילדים. הבית נמסר לעיריית תל אביב כדי שיוקם בו מוזיאון לאומנות מיד לאחר מותה של צינה בשנת 1930. מאיר דיזנגוף המשיך להתגורר בבית עד מותו בשנת 1936, חצי שנה לאחר שנחנך המוזיאון.

ביום ה' באייר תש"ח, הכריז דוד בן גוריון על הקמת המדינה במוזיאון. משה שרת היה בין הנוכחים אשר חתמו את שם בתחתית המגילה.

טקס הכרזת המדינה (משה שרת שני משמאלו של בן גוריון, הוצאה לעם, מתוך : אתר פיקיוויקי

מגדל שלום (3)

במקום שבו עומד כיום מגדל שלום מאיר, עמד בעבר בניין הגימנסיה. את הגימנסיה העברית הרצליה ייסדו בני הזוג ד"ר לייב מטמן כהן ורעייתו פאני – זוג אקדמאים שהאמינו כי כדי לשנות את פני התרבות היהודית יש להקים מוסד שיכשיר את העתודה של המנהיגות הארץ ישראלית בארץ, את הדור המיועד להגשים את החזון הציוני בארץ ישראל. בשנה הראשונה, הלוא היא שנת 1905, התקיימו הלימודים בבית מטמן כהן ברחוב הגימנסיה העברית 8 ביפו, סמוך למגדל השעון. זמן קצר לאחר הקמת אחוזת בית (בתשרי תרע"א, 1910), עברו הלימודים למקום משכנה של הגימנסיה העברית הרצליה, ברחוב הרצל פינת רחוב אחד העם בתל אביב.

בוגרי מחזור א' של גימנסיה הרצליה, מתוך : אתר העמותה למורשת משה שרת

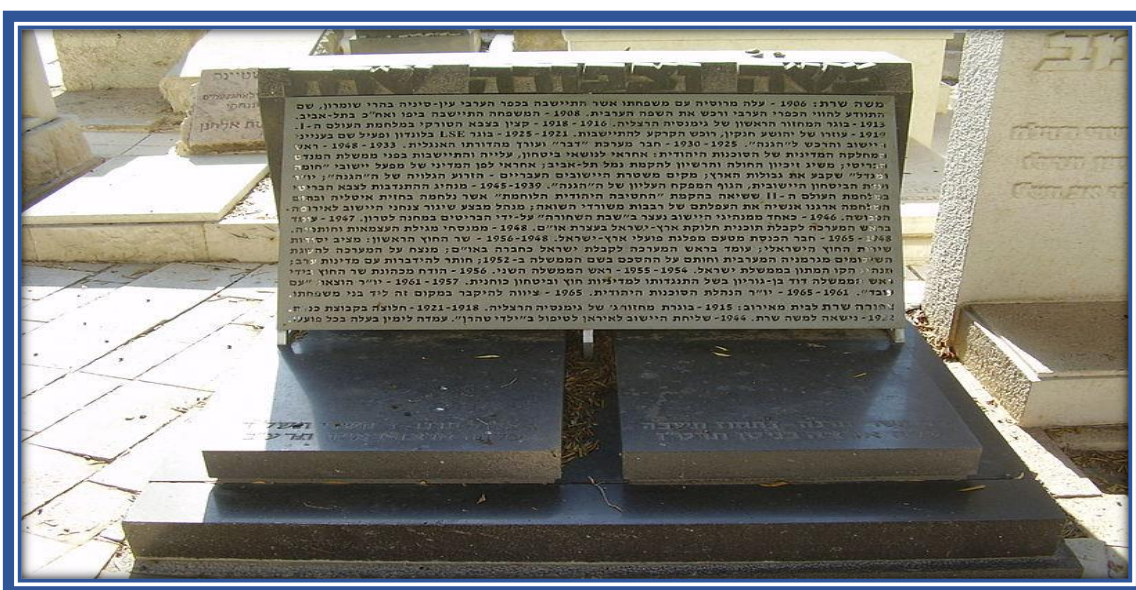
משה שרתוק, ילד רציני ושתקן, היה כאמור, מתלמידיהם הראשונים של הזוג מטמן כהן. מערכת השיעורים הייתה עשירה ומגוונת, כללה 15 מקצועות ובכללם: שפות זרות, תנ"ך, הכרת הארץ, זמרה, מוזיקה ומקצועות נוספים וכמובן – עברית. ששת התלמידים, וביניהם משה שרת, עמלו רבות להמציא מילים גסות וקללות עבריות. למועדון עברית זה הצטרפו עדה ורבקה, אחיותיו של משה. לימים נישאה רבקה לדב הוז ועדה לאליה גולומב. בתחילת שנות השלושים, שלישיית החברים הייתה מעין מראה למדינה שבדרך: דב היה לדמות מרכזית בפוליטיקה המקומית, אליהו למפקד ההגנה ומשה לראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. בשנת 1958, נהרס מבנה הגימנסיה ובמקום שבו עמד הוקם כלבו שלום בתחילת שנות השישים.

כיכר הכנסת (4)

בצידה הצפוני של הכיכר, שכן קולנוע קסם בבניין דו קומתי שלו חזית קלסית רחבה וגמלוני כניסה יווניים – אלו קיימים עד היום. בבניין היה אולם גדול ושלושה קיוסקים. הבניין לא הספיק לשמש לבית קולנוע לאורך זמן שכן כנסת ישראל הראשונה הפקיעה את המבנה מידי בעליו, הזים זוסיה קיפניס, למשך תשעה חודשים, עד דצמבר 1949. במקום זה, התקיימה ישיבת הכנסת הראשונה של מדינת ישראל, ב-8.3.1949. חדריו של מלון סן רמו הסמוך שימשו לשכות לחברי הכנסת ובקומת הלובי של המלון נפתח מזנון הכנסת. בשנת 1958, קבעה האופרה הישראלית את משכנה בבניין קולנוע קסם ופעלה במקום עד שנת 1982. בכיכר נערכו בעבר חגיגות העצמאות ומסע הלוויה של משה שרת ובו הונח ארונו של הרצל לאחר שעצמותיו הועלו ארצה. המבנה שופץ בשנות השמונים, בהקפדה על שימור חזיתו של קולנוע קסם, ושינה את שמו לבית האפרה. כיום, תמונת קיר גדולה מאחת מישיבות הכנסת תלויה על הקיר המערבי בקומת הכניסה. המבנה משמש בית דירות ובניין משרדים.

בית העלמין טרומפלדור (5)

בשנת 1902, רכש שמעון רוקח את חלקת הקרקע כדי שתושבי יפו היהודים יוכלו להקים בה בית קברות ולקבור את מתיהם בימים שבהם הטורקים אסרו על היהודים לקבור בתחומי יפו מחשש להתפשטות מחלת החולירע שפרצה באותם ימים. כשהוקמה תל אביב, בשנת 1909, נקברו מתי העיר בבית עלמין זה. בתקופת המנדט הבריטי, ביקשו רבים מחברי התנועה הציונית להיקבר כאן. כ-5,000 איש קבורים בבית הקברות, המחולק לשניים: צפוני-מזרחי, הישן, ודרומי-מערבי, החדש יותר. הביקור בבית העלמין מזמן עיסוק בסיפורם של סופרים, של מחנכים, של עיתונאים, של עסקנים ושל אנשי ציבור שפעלו לעיצוב דמותה של העיר תל אביב ולעיתים של הארץ כולה. משה שרת הוא ראש הממשלה היחיד הקבור בבית עלמין זה, זאת משום בקשתו להיקבר לצידם של חברי הנפש שלו וגיסיו: דב הוז ואליהו גולומב.

קבר משה וצפורה שרת, צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיווק

בעקבות משה שרת בתל אביב

טבלת פעילות

מקום הפעילות	נושא הפעילות	תיאור הפעילות	הערות	זמן	ציוד מיוחד
בית גולומב	סיפורם של משה שרת, אליהו גולומב ודב הוז	לאחר ששמעתם על התפקידים שמילאו שלושת האישים, חלקו את הנושאים שברשימה לכל אחד מהם על פי תחומי אחריותו.	יש לתאם את הביקור במוזיאון. אפשר לחלק את התלמידים לחוליות עבודה בתחילת היום ולבצע את המשימות בחוליות. אפשר לתת לכל חולייה מפה שבאמצעותן התלמידים שינווטו מתחנה לתחנה.	ביקור במוזיאון והפעלה – שעה	נספח 1 : רשימת נושאים לטיפול
במרכז השדרה, מול בית מאיר דיזנגוף ברחוב רוטשילד 16	הכרזת המדינה בבית מס' 16 – בה' באייר תש"ח, הכריז דוד בן גוריון על הקמת מדינת ישראל בנוכחות מועצת העם, שמשה שרת היה חבר בה.	נסו לזהות את השם העברי שאימצו חלק מהחותמים על מגילת העצמאות.	יש אפשרות לתאם ביקור בהיכל העצמאות.	20 דק'	נספח 2 : שמות החותמים על המגילה ומשימה
מגדל שלום, סמוך לפסיפס של גוטמן שבקומת הכניסה	סיפורה של הגימנסיה העברית הרצליה	משחק : גלו את משמעות המילה שמשה שרת חידש או אימץ		20 דק'	נספח 3 : גלו את משמעות המילה שמשה שרת חידש או אימץ
כיכר הכנסת	סיפורה של כנסת ישראל בימי הראשונים, דיון דילמה בנושא השילומים מגרמניה	לאחר ששמעתם הקדמה לנושא השילומים מגרמניה, הביעו עמדתכם – בעד קבלת שילומים או נגד.	אפשר לבדוק עם השומר בכניסה למגדל האופרה אפשרות לבצע את המשימה במבואה, סמוך לתמונת הכנסת.	20 דק'	נספח 4 : פועלו של משה שרת במו"מ לקראת הסכם השילומים מגרמניה
בית העלמין טרומפלדור	קריאת ההספד שקרא ידידו הקרוב של משה שרת	התלמידים ילמדו על תכונותיו של משה שרת כמנהיג מתוך קטע ההספד.	יש לחלק את ההספד לחלקים על פי מספר החוליות.	20 דק'	נספח 5 : דברי ההספד של חביב זרובבל

נספח 1 – רשימת נושאים שבאחריות משה שרת וחבריו

בבית גולומב התגוררו שלושה אישים אשר עסקו בפעילות ציבורית מובהקת: משה שרת – ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית בשנות השלושים של המאה ה-20, שר החוץ הראשון של מדינת ישראל וראש ממשלה בשנת 1954.

אליהו גולומב – נשא לאישה את עדה, אחותו של משה שרת, והיה המנהיג, המפקד ומתווה הדרך של ההגנה. התווה את מדיניות הביטחון של היישוב וריכז את מערכות ההגנה וההתיישבות ברחבי הארץ.

דב הוז – נשא לאישה את רבקה, אחותו של משה שרת, והיה קצין בצבא הטורקי, מראשוני ההגנה ומראשיה, חבר הנהגת ההסתדרות, ממייסדי ארגון הספורט הפועל, מחלוצי ענף הטיס ומקים חברת אווירון.

משימה:

אירועים, החלטות, מבצעים – למשרדו של מי מהאדונים הייתה הפנייה מגיעה?

הקמת שדה תעופה

רכישת משוריינים

יצירת קשר עם בית המלוכה ההולנדי

בניית גדר היקפית ליישוב שעל הגבול

תכנון המכבייה

פנייה לבריטים בדבר ההגבלות שבספר הלבן

הכשרת מערך לוחם

הכשרת טייסים

כעת, הוסיפו לפחות שתי החלטות ממשלתיות המתאימות לתקופה שבה אנו חיים שלדעתכם היו מגיעות אל שולחנם של האדונים הנ"ל ושמנתוקף תפקידם הייתה להם יכולת להשפיע בהן.

נספח 2: שמות החותמים על מגילת העצמאות

משה שרת נמנה על חברי מועצת העם שהתכנסו במוזיאון לאומנות שהוקם בביתו של מאיר דיזנגוף ושחתמו קלף מגילת העצמאות. בין החותמים היו שהחליפו את שם משפחתם לכהן שציללו יישמע עברי. הביטוי בשמות החותמים על מגילת העצמאות, נסו למצוא את שם המשפחה המקורי של כמה מהם.

בהצלחה!

שמות החותמים לפי סדר החתימה	משימה
1 דוד בן גוריון	נסו לזהות את שמות המשפחה החתומים המובאים כאן לאחר עברות:
2 דניאל אוסטר	
3 מרדכי בנטוב	
4 יצחק בן צבי	
5 אליהו ברלין	
6 פרץ ברנשטיין	
7 הרב זאב גולד	
8 מאיר גרובבסקי	
9 יצחק גרינבוים	
	• ארגוב
	• מאיר
	• רזון
	• גרנות
	• קול

• שרת	10 אברהם גרנובסקי
	11 אליהו דובקין
	12 מאיר וילנר
	13 זרח ורהפטיג
	14 הרצל ורדי
	15 רחל כהן
	16 הרב קלמן כהנא
	17 סעדיה כובשי
	18 הרב יצחק מאיר לוי
	19 מאיר דוד לוינסטיין
	20 צבי לוריא
	21 גולדה מאירסון
	22 נחום ניר
	23 צבי סגל
	24 הרב יהודה לייב הכהן פישמן
	25 דוד צבי פנקס
	26 אהרון ציזלינג
	27 משה קולודני
	28 אליעזר קפלן
	29 אברהם קצנלסון
	30 פליקס רוזנבליט
	31 דוד רמז
	32 ברל רפטור
	33 מרדכי שטנר
	34 בן ציון שטרנברג
	35 בכור שלום שיטרית
	36 משה שפירא
	37 משה שרתוק
מה היה השם העברי אילו היו מעברתים את שמם של הרב זאב גולד – יצחק גרינבוים –	
האם אתם יודעים מה היה שמו הקודם של דוד בן גוריון?	

נספח 3 – משמעות המילים שמשה שרת חידש ואימץ

לפניכם כרטיסיות בצבעים שונים: תכלת – מילה שמשה שרת חידש או אימץ; כחול – משמעות המילה. עליכם להתאים בין חמש מילים לפירושהן (אפשר לשחק גם כמשחק זיכרון).

תחושת תסכול	רצון עז	אגואיסט
ההיפך מהעמקה	אינסטינקט	מקום הפגישה
קראנצ'י	צפיפות	פותרן בקבוקים
סיכלון	דוחף	אניך

התרודדות

יצרון

מפגש

חריק

דחס

מפתק

רשימת מילים שמשה שרת חידש או אימץ (מתוך : אתר העמותה למורשת משה שרת)

(אפשר להכין כרטיסיות נוספות. יש לשים לב לניקוד המילים.)

אָנִיד / אָנִיכּוּת – אגואיסט / אגואיזם

מִסְתָּאָם – deadlock

אָתְנָע – דחף

מִפְגָּשׁ – מקום הפגישה

בְּדִיל – נפרד

מִפְלָשׁ – שטח פתוח בבניין או בדירה

בִּיוֹן

מִפְתָּק – פותחן בקבוקים (על פי בבא קמא ו ע"א : "פִּתְקִין בִּיבּוּתִיהוּ")

דוּחַ / דוּחִים / דִּוְחַ

מִקְרָה – מקרר

דוּחֶף – רצון עז

מִרְכָּה – כותרת משנה

נֶחֱל / נוהל

דְּחָס – צפיפות

נָזִיל

הִלִּיד

סְפָלוֹן – frustration

הִתְרוֹדְדוּת – הפוך העמקה

עֲדָקָאן – סוף ציטוט, unquote

וְדָע – מידע וְדָאִי

עָלִיב – נוח להעלב

זָלִית / זָלִיתוֹת – אלטרואיסט / אלטרואיזם

עצים – אינטנסיבי

זטיר – קטן

פחות / פחות

חותר / חיתור – חתירה למטרה

פליח – ניתן לעיבוד חקלאי

חסוי

פרזנות – אקסטראגנטיות

חריק – קרנצי

רגנה / רוגנה – קנוניה

דיעון

רויח / רוויח – נושא רווחים, רנטבילי

ימרה / יומרה

שאפתה / שאופתה – אמביציה

יעל – Effect

שוטית – סירת דיג קטנה

צוג / לייצג

שוללנות

יעול / ייעול

שכפול / לשכפל

צרון – אינסטינקט

שמונה

לאמור – quote, פתיח לציטוט (אמוץ מהמקרא)

תגבורת / תגיבורת

תואי / תואי

מגזר

תחילה

מגלח – מכשיר גילוח

תמחיק – טקסט מחוק

מועדה – פגישה שנקבעת (אמוץ מן המקרא)

תפוגה

מלגום – מסיבת קוקטייל

תפשטנות – מדיניות / מגמת התפשטות

מנחת – מקום נחיתה

תקביל – עובדה מקבילה

מקבס – מכונת כביסה

תשךיר – מסמך מאושר

אפשרות נוספת להפעלה: לבקש מהתלמידים לחבר טקסט ולשזור בתוכו לפחות חמש מילים מהרשימה הנ"ל.

נספח 4 – פועלו של משה שרת בעניין הסכם השילומים מגרמניה

מתוך: שרת, יעקב (2007), "פולמוס השילומים", בהקדמה מאת יחיעם וייץ: "משה שרת והסכם השילומים מגרמניה 1949-1952", העמותה למורשת משה שרת

עיקר כוחו הפוליטי של משה שרת נבע מכישוריו המקצועיים ולא מאחיזתו במנגנון המפלגתי או ההסתדרותי. בניגוד לרוב חבריו בצמרת מפא"י, שעלו דרך המנגנונים האלה, הוא צמח וגדל בבירוקרטיה הסוכנותית, והיה מזוהה בציבור הרחב עם מדיניות החוץ הישראלית. אחרי התפטרותו הכפויה מתפקידו, ביוני 1956, נכתב עליו כי "סימל את היציבות והרציפות שבמדיניות החוץ הישראלית". הוא היה אפוא איש מקצוע יותר מאשר איש מפלגה. זה היה מקור כוחו, אך גם מקור חולשתו.

בסוגיית השילומים מגרמניה היה שרת שליח משרד החוץ – נציג הדרגים המקצועיים לנוכח הדרג הפוליטי. חלק גדול מנימוקיו נבעו מתמונת המצב שהציגו לפניו אנשי משרדו בארץ ובנציגויות ישראל בעולם. הוא הרבה להתייעץ עם עובדי משרדו ולהשמיע את עמדותיו באוזניהם, ודיאלוג זה אפשר להבהיר רעיונות חדשים וללבנם.

באותם ימים, ימי המגעים עם גרמניה על השילומים, עבד שרת בשיתוף פעולה עם בן-גוריון. אומנם נתגלעו ביניהם מחלוקות, לדוגמה על ההחלטה שהתקבלה בשלהי 1949 להכריז על ירושלים כבירת מדינת ישראל, אך בנקודות לא מעטות שררה ביניהם הסכמה: שניהם החזיקו באותה עמדה עקרונית שעל מדינת ישראל לזנוח את מדיניות איהיהזדהות, שנקטה מיום הקמתה, ולהצטרף לגוש המערבי; שניהם ראו בשינוי זה תנאי הכרחי לקבלת סיוע אמריקני, שישראל במצבה הכספי הנואש הייתה כה זקוקה לו. השניים ראו עין בעין לא רק בסוגיות מדיניות ודיפלומטיות, אלא גם בסוגיות עקרוניות, כמו מעמדה של מדינת ישראל כנציגה היחידה של העם היהודי. בעניין השילומים קבעו השניים נחרצות שמדינת ישראל היא הנציגה היחידה של העם היהודי מול ממשלת גרמניה.

עמדת שרת הייתה ברורה: "ברור שהיה רצוי שתהיה רק נציגות אחת, נציגות של מדינת ישראל", ובהמשך פרש את עמדתו: "להופיע בפני הגרמנים בשתי תביעות כספיות (של המדינה ושל הארגונים היהודיים), זהו קודם כל ביזיון וגם מבחינה מסחרית זה לא כדאי ולא טוב", ומעבר לכך: "מדינת ישראל מדברת בשם העם היהודי (...) [היא] המדינה היחידה שישנה לעם היהודי, זאת עובדה".

תפקידו של שרת בעניין המשאומתן הישיר היה כפול. הוא מילא תפקיד מרכזי במישור ההסברתי, שתכליתו העיקרית הייתה הכשרת המערכת הפוליטית ודעת הקהל בארץ לשבירת החרם המוחלט ששרר אותה עת כלפי גרמניה. תפקיד מרכזי לא פחות היה לו במישור המדיני והדיפלומטי של המשאומתן עם הגרמנים ועם מעצמות הברית. כך היה בשנים 1949-1950 ובחודשים הראשונים של 1951, כשהעניין נדון בעיקר בפורומים סגורים, וכשהשאלה המרכזית הייתה אם ניתן לעקוף את המשאומתן הישיר עם גרמניה ולהשיג פיצויים דרך מעצמות הברית. כך היה גם בחודשים האחרונים של 1951, כשהתברר כי אין מנוס ממשאומתן ישיר והחל המאבק על דעת הקהל, וכך היה בשנת 1952, אחרי שהכנסת אישרה את הצעת הממשלה ובוואסנר שבהולנד נפתח המשאומתן הישיר בין הישראלים לגרמנים.

שרת היה הדובר המרכזי בנושא בפורומים רבים, סגורים ופתוחים כאחד. בשיבות הממשלה שבהן נדון הנושא ייצג את עמדות משרד החוץ. כמו כן ייצג את עמדת הממשלה במליאת הכנסת ובוועדת חוץ וביטחון שלה, ולקח חלק מרכזי בדיונים שיוחדו לנושא בפורומים מפלגתיים. הוא היה גם

הדובר מטעם הממשלה במספר מסיבות עיתונאים שהוקדשו לנושא. פעילותו הציבורית בנושא זה הייתה נמרצת לאין ערוך מפעילותו של בן-גוריון.

שאלת הפיצויים מגרמניה עלתה לראשונה על סדר יומה של הממשלה בקיץ 1949. שר האוצר קפלן העלה לפני הממשלה שאלה שהציגה לו ועדה כלל יהודית שהוקמה במטרה לטפל בסוגיית הרכוש היהודי שנגזל בשואה (Restoration Committee). השאלה הייתה אם אפשר יהיה לטפל בכספי פיצויים שאנשים פרטיים יקבלו מהגרמנים ולהעבירם ארצה בצורת סחורות שנרכשו בגרמניה. קפלן ציין שהחלטה בעניין זה יכולה לשנות את עמדת ישראל כלפי גרמניה. "עד היום הייתה התנגדות להבאת סחורה מגרמניה, והתרגנו רק לעולים להעביר את הונם בסחורות מגרמניה", הסביר קפלן, והוסיף: "השאלה היא אם אנחנו נרשה להם [למקבלי הפיצויים] להביא סחורות". בתום הדיון אישרה הממשלה ברוב כמעט מוחלט את הצעת קפלן להעביר סחורות גרמניות בארץ עלידי אנשים פרטיים – השר היחיד שהתנגד היה דב יוסף, שר החקלאות, האספקה והקיצוב. ההחלטה הזאת פתחה צוהר קטן בחומת החרם המוחלט על גרמניה....

סיכום: מה היה הקשר בין עמדתו של שרת בסוגיית השילומים והמשאומתן עם גרמניה לבין השקפת עולמו הכללית, ובאיזו מידה באו לידי ביטוי בעמדה זו אישיותו ודרכו הציבורית?

בעמדה הברורה שנקט בוויכוח הממושך ניכרים שני יסודות שאפיינו את שרת במשך פעילותו הציבורית: האחד הוא ראיית הציונות כ"חזרה לעמק הבכא של ההיסטוריה", והאחר הוא נטייתו לשקול אירועים, כולל אירועים קשים ומרגשים, באמות מידה רציונליות ורעיוניות מכל מה שנדף ממנו ריח של פופוליזם או של רגשנות מזויפת. לדעת ישראל קולת מקורו של יסוד זה בשנים שבהן למד שרת באנגליה והתחנך על "גישה שיטתית, בהירה ואמפירית". חינוך זה הביא לכך שכל חייו שב שרת ועיבד כל דבר, גם אמיתות אידיאולוגיות, "במוחו השיטתי והמסודר".

גישתו הרציונלית של שרת לא התנגשה בעמדה אתית ובערכים מוסריים. מבחינתו הניגוד היה בין רציונליות לבין רומנטיקה מזויפת, היסחפות אחרי אשליות ומיסטיקה. ניגוד זה בא לידי ביטוי ברור בדבריו בעניין המשאומתן עם גרמניה אך גם בסוגיות אחרות שאליהן נדרש, למשל בשאלת החלוקה, שעמדה על סדר היום במלוא עוצמתה בקיץ 1937, סביב פרסום מסקנות ועדת פיל. יש דמיון ביחסו של שרת לסוגיות אלה. בשתייהן היה מרכיב רגשי חזק ביותר, הנקשר למושג ה"כבוד הלאומי", ובשתייהן נגזר הצורך בהכרעה קשה מעובדת הריבונות או מן השאיפה אליה.

עמדת שרת בשתי הסוגיות נבעה מאותו מקור ומאותו שורש: ההכרה העמוקה כי גם סוגיות רגישות חובה לשפוט באיזמל ההיגיון הצונן, וההכרה העמוקה לא פחות, כי השאיפה לריבונות מחייבת לקבל הכרעות קשות ולא פופולריות.

בנאום שכותרתו "חלוקה כרע במיעוטו וכהזדמנות גדולה", שנשא באוגוסט 1937, העלה שרת מספר טענות בזכות החלוקה, טענות שבהן יכול היה להשתמש גם כדי ללמד זכות על עמדתו בעד המשאומתן הישיר עם גרמניה. הדמיון ניכר כבר בעצם הצגת הסיטואציה: "הברירה אשר בפניה אנו עומדים עכשיו איננה ברירה בין שתי טובות אלא בין שתי רעות". בהכרעה בין הברירות אין חייבים אומנם לבחור דווקא בדרך הקשה יותר, "אך אסור לנו לברוח מפני הקושי" – עלינו לבחור "בדרך ההתקדמות הגדולה ביותר, וייתכן שדווקא דרך זו היא הדרך הקשה, ולא הקלה ביותר". הוא הביע התנגדות למה שכינה "אותה מיסטיקה ציונית, המפריעה לנו להפיק את התועלת מהזדמנויות הניתנות לנו למעשה". אומנם למיסטיקה זו "שורשים עמוקים בנשמת העם", אולם, קבע נחרצות, "אויבת היא להגשמת הציונות". ומלבד זאת הבחירה בחלוקה אינה נובעת מ"פסיכוזה של דפיטיזם" אלא מהחלטה נחרצת כי תפקידנו המרכזי הוא "לגייס את כל הכוחות, אולם מה נעשה אם ההתפתחות ההיסטורית הולכת בדרך אחרת מאשר דורשת זאת צרת היהודים?"

לסיים: משה שרת, כשר החוץ וגם כראש ממשלת ישראל, היה הדמות המרכזית בתהליך של יחסינו עם גרמניה. עמדותיו והתבטאויותיו לגבי הנושא הטעון הזה מסמלים את הדרמה הנוראה שאירעה באותם ימים: המעבר – שהתחולל אחרי שנים ספורות מתום השמדת יהודי אירופה – מחרם מוחלט על גרמניה למגעים ומשאומתן עמה".

נספח 5 – הספד שנשא זרובבל חביב בהלווייתו של שרת

מסע הלוויה של משה שרת עבר סמוך לכיכר הכנסת, התחנה הקודמת שבה היינו, והסתיים כאן, בבית העלמין טרומפלדור. חברו הקרוב של שרת, זרובבל חביב, ספד לו במקום שבו נטמן. קראו את דברי ההספד וכתבו: איזו תכונה בולטת של משה שרת, של משפחתו או של חבריו עולה מתוך הפסקה שקראתם? איזו תכונה סייעה לו בעבודתו הציבורית?

(המורה יחלק את ההספד לשישה חלקים וכל קבוצה תקבל חלק)

הספד שהוכן ליום ההלוויה (מתוך: "שוחר שלום", פרק: חבר וידיד / זרובבל חביב, 7.7.1965).

"יש אדם מישראל שנאסף אל עמיו ויש ששוכב עם אבותיו. הקשר עם האבות בא לסמן ייחוס נוסף, כי האבות נעשו סמלים ומניחי יסוד לייחודה של האומה. אצל משה שרת ייאמר: נאסף גם אל הוריו וגם אל חבריו. הראשונים כמולידיו, מטפחיו ומדריכיו – האחרונים כמשלימים את המעגל שממנו צמח ומתוכו ינק את אישיותו-דמותו.

בית שרתוק היה טבוע בחותם של רצינות וחשיבות, מחשבה מעמיקה וצימאון למעש חלוצי, אך מעל כל אלה היה נסוך רוח של חלום וקסם של נפשויות כובשת לבבות. אביו יעקב, בשבתו אל שולחן הכתיבה הכבד, שקוע בשרעפיו, השרה על סביבותיו שפע של אמונה בטוב, בצודק וביפה, אך לא ביטחון שטחי אלא עמוק, שקול ומדוד, כזה שמתקבל לאחר בחינה וניסיון ולאחר ביקורת בלתי משוחדת. הוא היה טיפוס של יהודי משכיל השואב ממקורות יהדות עתיקת-יומין, אך יחד עם זה היה איש המאות התשע-עשרה והעשרים, שכל הישגיהן והמצאותיהן לא זרו לו.

לעומת זאת, אמו פניה, מחנכת ומדריכה הייתה, צופייה הליכות ביתה בפשטות ובהסתפקות במועט, אך יודעת לתבוע מילדיה מילוי חובותיהם ודוחפת אותם קדימה קדימה, אך כל מעשיה כאילו מתנגנים כמנגינה של אם הבית היהודית. השפעתה לא נצטמצמה בחוג ילדיה בלבד, אלא הקיפה את כל אלה שהבית היה גם בשבילם מרכז חברתי ומוקד של פעולה לאומית.

מלבד ההורים והמשפחה הרעיפו על שחריו של משה טל נעורים גם חבריו הקרובים אליהו גולומב ודב הוז, שאין ספק שהם ארוגים ושזורים בהווייתו – הנאהבים והנעימים אשר גם המוות לא הפריד ביניהם ופה הם סמוכים בקברותיהם – חבוקים ברגבי אדמה, כשגם האחות רבקה [הוז] מצטרפת אליהם.

ומפני יקרא דְשָׁכְבִי [כבוד המת] אוסיף גם זאת: הם נחים יחדיו בעולם האמת אחרי סערות ומאבקים שעברו עליהם בחיים, משקיפים כאילו מלמעלה על הנעשה למטה בעמק הבכא שלנו – נדהמים, מופתעים ודואבים... ואף אתה, משה יקירי, אולי הספיק לך הזמן הקצר מאז עצמת עיניך לבחון את הדברים, לעורכם כל אחד במקומו, לנתח ולשקול, להשוות ולסכם, באותה השיטה שרגיל היית בה בהיותך איתנו – אולי מיטיב אתה מאיתנו להבין פשר הנעשה, ואפילו מוכן לסלוח לאלה אשר הצרו צעדיך ואולי קיצרו ימיך מלאי ההוד, המעש והשאיפה.

אשר לי, הן היית לי ידיד נעורים ועמית לספסל הלימודים, תמיד מופת טוב ורע ללא סייג. היכרתיך עוד בטרם ראיתיך פנים אל פנים. ידעתיך ככובש פסגות בין הרי יהודה ואפרים בעודך נער בעין-סיני, ואני רק את שמך שמעתי והילת אגדה עוטפת את הדמות. ומשבאת וישבת לצדי על ספסל המחזור הראשון של הגימנסיה "הרצליה", למדתי תכונות נפשך הנאצלות ונתגלו לי כבר אז אוצרות כישרונותיך ומעיינות סגולותיך.

אתה ניצב לפני כתלמיד היודע למלא חובותיו, שוקד על משנותיו ומוכן להמית עצמו באוהלה של תורה ודעת. היית לי חבר טוב, בשעת שיעורים, בהפסקות, בפעולה תרבותית, במקהלה ובתזמורת, בסיוורים ברחבי הארץ. אצילות הליכותיך, נדיבות לבך, נכונותך לסייע לזולת ולשמור אמונים עד הסוף אינן ניתנות לשכחה. עודני זוכר כמו היום כיצד פרסת לי מלחמך המרוח בחמאה מדי יום ביומו בשעת ההפסקה הגדולה.

חברים היינו. ומשנתבגרנו ויצאנו יחד ב-1913 אל האוניברסיטה בקושטא ללמוד משפטים, ולהציץ עמוק יותר אל סתרי המכונה של הממשלה הטורקית, כשקיבלנו על עצמנו להכשיר עצמנו לתפקידים הלאומיים המיוחדים, חיינו במשותף, בחדר אחד, על ספרים ומחברות ללא חלוקה, לא נפרדנו בשעת ארוחותינו ובילווינו. שם, על גדות הבוספורוס, ים השיש וקרן הזהב, טווינו יחד

חלומות וערכנו תוכניות, ושם נגלית לי בחן הליכותיך ובנאמנותך להשלים את החסר לי. עודני זוכר כיצד הרקת מכלי אל כלי את יצירות הספרות הרוסית הכלליות למעני, ובמיוחד אלו הנוגעות לנו כיהודים כגון מאמרי זאב ז'בוטינסקי. מעולם לא ניכרה בך לאות, מעולם לא ידעת שעמום, וכבר חשתי כי לגדולות נוצרת זכות גדולה נתגלגלה לידי להימצא בקרבתך וליהנות מאמונך.

ובאו ימים ובלבלו עלינו את התוכניות וגזרו עלינו פרידה והתרחקות. נדמה היה כי לזמן קצר – אך הוא היה ארוך. אתה התחלת לדרוך בנתיב המוליך אל השורות הראשונות של העושים במלאכת הקודש, ועד מהרה כבשת לך מקום בחזית ההסברה הלאומית עד שנעשית אחד המצטיינים בין דוברי האומה ואחד הלוחמים העזים לזכויותיה, ובהרבה שעות מבחן גורליות עמדת בניסיון. ממש שרתוק הפכת למשה שרת – שם ודגל לרבים, אישיות קורנת ידועה ברחבי תבל. מפינתי עקבתי תמיד בהערצה ובהמיית נפש אחרי הישגיך והתקדמותך, אחרי השלמות שהייתה נר לרגליך. המעטנו בדיבורים אך מדי היפגשנו שוב התרוצץ הזיק החם מלב אל לב, שוב המו מיתרי הכינורות שהשתקו.

וכך עברו ימים ושנים. ליוויתי אותך ברגעי עלייה ואף שיתפתי עצמי לצערך האילם בשעה שנמסכו יגונים וחרון עצור אל חייך והושברת בשיא הצלחותיך...

באין אומר ודברים קראתי על הנעשה בלבך פנימה כשנזדמן לי מבט חטוף לצדך. הערצתי את גבורת נפשך לשאת בדומייה את גורלך – עד ששוב זרחה לך שמש ההצלחה כשאתה ניצב במרכז של פעולה ציונית למען האומה כולה ותפוצותיה.

עד שבא האסון ונודע לי על הגזרה שנגזרה עליך משמים – להסתלק. ראיתיך עת שרית עם מלאך דומה ועל פניך החיוורים, השופעים סבר אחווה ושלוות תבונה עילאית, חולף הצל – ועיניך המבריקות אומרות ולא-אומרות את הצפון במסתרים. עוד אש הנשיקה האחרונה לוחשת על לחיי... משה. אתה ניצב חי לפני בכל הדר גאונך ועוז רוחך, אך יודע אני כי לא אראך עוד!

נוחה בשלום, אחי יקירי, וינעמו לך רגבי עפר המולדת אשר כה אהבת ואשר למענה עשית כל מה שיש בכוחו של בן אנוש לעשות."